

Artikkeli

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

SoleTM siellä, Slack täällä

Yliopistotyön dataistunut arki

Artikkelissa tarkastellaan dataistunutta yliopistotyötä autonomian näkökulmasta analysoimalla tutkijoiden kokemuksia ja näkemyksiä yliopiston tietojärjestelmistä sekä tutkimustyön koordinointiin käytetyistä digitaalisista alustoista. Yliopistotyötä rytmittävät digitaaliset rutiinit sekä digitaalisen teknologian jatkuva läsnäolo. Tietojärjestelmät toimivat yliopistotyön ohjaamisen välineinä ja ovat osa tutkijoiden työkuvaava yliopistotyönantajan palveluksessa. Tietojärjestelmiin kytkeytyvät myös tutkimustyön suoritusten arviointiin ja niiden määrälliseen mittaamiseen liittyvät käytännöt. Tutkimusaineisto koostuu 13 tutkijan tuottamasta päiväkirja-aineistosta sekä teemahaastatteluista. Yliopiston tietojärjestelmät sekä muut tutkimuksen ja opetuksen suunnitteluun, koordinointiin ja raportointiin käytettävät alustat näyttäytyvät tutkijoille osin työhön kuuluvana rutiinina, osin pakollisena, mutta työaika-kirjanpidossa näkymättömänä tehtävänä, joka kuormittaa ja vie aikaa varsinaiselta työltä ja on siten ristiriidassa ydintehtäväksi koetun luovan tieteellisen työn kanssa. Tutkijat tunnistavat tietojärjestelmiin sisäänrakennetun valvonnan mahdollisuuden mutta ovat epä tietoisia järjestelmiin kerättävän datan käsittelystä ja käytöstä.

AVAINSANAT: dataistuminen, yliopistotyö, tietojärjestelmät, autonomia

Pystyäkseni tekemään ydintehtäviäni minun tulee syöttää tietoja muun muassa seuraaviin tietokantoihin: Mz, Kompassi, SAP, Muhvi, Personec, LaCris, EXAM, Weboodi, Moodle, Peppi, Repotronic, Asia, Orcid, ScholarOne ja Manuscript System. Työpäivä täyttyy virtuaalisten laati-koiden täytöstä: työn alla olevat julkaisut, julkaisukategoria, julkaisun tila, kirjoittajat, emojulkaisu, julkaisusarjan tiedot, tutkimusalat, painoalat, relaatiot, julkaisujen JUFO-luokka... Jatkuva raportointia bittiavaruuden kasvottomille valvojille. Kurssit, nimet, kansiot, slaidit, artikkelit, ohjattavat, arvioidut valmistumisajat... Kaikki tämä raportointityö on pois ydinasiasta. Yksikään argumentti ei tällä parane. Yksikään tutkimus ei tällä etene.

Tutkijahahmo Fiona siteeraa tutkimusaineistoaan Dosentit-näytelmässä. (Jokela 2021, 25.)

Dataistumisella tarkoitetaan tiedon keräämistä ihmisten elämän eri alueilta erilaisten sovellusten ja digitaalisten alustojen kautta. Ihmisten toiminnasta ja sosiaalisista suhteista kerätyllä datalla on kaupallista arvoa, jota käytetään ihmisten toiminnan ennustamiseen ja ohjaamiseen (van Dijck 2014, 199–200). Yliopistojen arjessa dataistuminen on ”nopeasti omaksuttu, sisäistetty ja opeteltu digitaalisen elämän ulottuvuus”, joka tulee

iholle, määrittää ja ohjaa työntekoa, mutta jota voi olla vaikea tunnistaa ja kuvailla (Nikunen 2021, ii).

Dataistumisen ja alustatalouden yhteiskunnallisia merkityksiä tutkinut professori Kaarina Nikunen (2021, iii) kysyy *Media @ viestinnän* pääkirjoituksessa, missä määrin datalogiikka näkyy työnkuvassa esimerkiksi mediayhtiöissä tai muissa ammateissa, kuten tutkijan työssä. Lisääkö dataistuminen työn ennustettavuutta ja optimointia vai valvontaa ja kontrollointia (ks. myös Hokkanen ym. 2021, 74)? Entä kaventaako se työntekijän toimenkuvaa vai lisääkö kenties työtehtäviä? Työelämässä työntekijät altistuvat paitsi työhön liittyvän, myös siihen kuulumattoman datan keräämiselle (Dencik 2021, 267), kun digitaalisilla alustoilla yksityiset roolit sekoittuvat työrooleihin (Bagger 2021, 187). Lisäksi esimerkiksi sosiaalisessa mediassa saattaa joutua toimimaan työnantajan ohjeistamalla tavalla ja työnantajan kontrollin alaisena.

Lähestyn tässä artikkelissa tutkijoiden dataistunutta työarkea yliopistotyön autonomian näkökulmasta. Otan tarkastelun kohteeksi erityisesti tietojärjestelmiin ja digitaalisiin alustoihin liittyvät kokemukset ja tunteet, joita analysoin päiväkirja- ja teemahaastatteluaineistosta. Tutkimuksessa ei tarkastella yliopistotyön dataistumisen laajempia historiallisia, poliittisia tai taloudellisia taustatekijöitä. Tarkastelun ulkopuolelle rajaan myös sosiaalisen median käytön (sosiaalisen median käytöstä olen kirjoittanut toisaalla, ks. Harju 2022) sekä tutkimuksen tekemiseen ja opetukseen käytettävät ohjelmistot ja sovellukset.

Olen valinnut tutkimuskohteeksi tutkijoiden käsitykset tietojärjestelmistä, koska monet tutkimustyön suoritusten arviointiin ja niiden määrälliseen mittaamiseen liittyvät käytännöt kiinnittyvät niihin. Lisäksi järjestelmät liittyvät kiinteästi hallinnollisen työn tekemiseen. Tietojärjestelmät toimivat yliopistotyön ohjaamisen ja valvonnan välineinä ja ovat osa tutkijoiden työnkuvaa yliopistotyönantajan palveluksessa. Esitän, että tietojärjestelmiin kietoutuvat monet dataistuneen yliopistotyön velvoitteet, kontrolli ja valvonta ja että tietojärjestelmät siten vaikuttavat tutkijoiden kokemukseen oman työnsä autonomiasta.

Käsitän autonomian yksilön näkökulmasta itsemääräämisoikeudeksi ja riippumattomuudeksi sekä mahdollisuudeksi ammatillisen integriteetin kokemukseen. Tutkimustyössä autonomia tarkoittaa sitä, että tutkija voi toimia ammatillisten periaatteiden ja tieteellisen työn arvojen ja normien mukaisesti. (Viklund 2022, 32–33.) Yliopistotyön autonomialla puolestaan viitataan vapaaseen, esimerkiksi taloudellisesta vallankäytöstä riippumattomaan tieteelliseen toimintaan. Yksilöiden kokemuksen tasolla autonomia näyttäytyy tasapainotteluna ja neuvotteluna erilaisissa yliopistotyön konteksteissa (ks. myös Tanninen, Lehtonen ja Ruckenstein 2022).

Tässä artikkelissa analysoin, miten tietojärjestelmätyö tulee näkyväksi tutkijan työarjessa: miten tutkijat tasapainottelevat ja neuvottelevat tietojärjestelmien ja digitaalisten alustojen käyttöä työssään ja mitkä ovat yliopiston tietojärjestelmiin sekä digitaalisille alustoille organisoituvan työn kipupisteet suhteessa tutkimustyön autonomiaan. Aluksi tarkastelen dataistumisen teoriaa yliopistotyön näkökulmasta, ja esittelen tutkimukseni aineiston ja menetelmät. Analyysiosassa käsitellen ensin aineiston tietojärjestelmäpuhetta järjestelmien kanssa koettujen ongelmien, niiden herättämien tunteiden ja tutkijantyön tekemisen näkökulmista. Toiseksi analysoin järjestelmiin liittyviä tasapainottelun ja neuvottelun elementtejä. Kolmanneksi tarkastelen kysymystä yliopiston tietojärjestelmiin liittyvästä valvonnasta sekä järjestelmien suhteesta yliopistotyön autonomiaan. Lopussa tiivistän ana-

lyysini tulokset sekä esitän dataistumisen ongelmia, jotka tulisi ottaa nykyistä paremmin huomioon, jotta yliopistotyön autonomia säilyisi ja tutkijoilla olisi mahdollisuus keskittyä ydintehtäviinsä tutkimukseen ja opetukseen.

Yliopistotyön dataistuminen

Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että autonomian menettämisen tunne tulee kuuluvaksi tutkijoiden sanallistaessa kokemuksiaan työskentelystä nyky-yliopistossa (Poutanen 2022; Tapanila 2021). Kuitenkin tunne autonomiasta, omaan työhön vaikuttaminen ja itselle tärkeiden asioiden tekeminen osana työtä edesauttavat työn merkityksellisyyden kokemusta (Ryynänen, Simonen ja Karkkola 2020, 247; laajemmin autonomian yhteyttä tyytyväisyyteen yliopistotyössä käsittelee Tapanila 2021, 148, 162–163, 168). Toisaalta yliopistot mielletään akateemista vapautta vaaliviksi asiantuntijaorganisaatioiksi, joissa tutkijat toimivat itseohjautuvasti tietoa tuottavina oman alansa asiantuntijoina, osana tiedeyhteisöä (esim. Lehtisalo 2021, ii).

1990-luvulta alkaen yliopistotyötä on leimannut muutos kohti markkina-ajattelua ja kilpailullisuutta painottavaa tutkimustyön mallia. Kehitys on osaltaan vaikuttanut siihen, että tutkijoilla on mahdollisuus kontrolloida työtään ja työolojaan aiempaa vähemmän (Poutanen 2022, 3; Nikkola ja Tervasmäki 2021, 307–309; Jauhiainen ym. 2015). Yliopistoilta ja niissä työskenteleviltä odotetaan aiempaa enemmän tulostavuuksia, vaikuttavuutta ohjataan ja mitataan, ja lisäksi ammattijohtamisen yleistyminen muuttaa yliopistojen hallintokulttuuria (Kuusela 2021).

Yliopiston tiedontuotantoa ohjaavat muutokset juontavat osin juurensa 1990-luvun lamaan, jota seurasi kilpailun tutkimusrahoituksen kasvu ja jonka jälkeen tietoyhteiskunnasta ja innovaatiojärjestelmästä niihin liittyvine käsitteineen on tullut osa yliopistojen institutionaalista, tutkijoiden toimintaa ja yliopistojen päätöksentekoa ohjaavaa ympäristöä. Vuonna 2009 toteutettu yliopistouudistus on kiihdyttänyt markkinavetoisia rakenteellisia uudistuksia. Yliopistot on alettu nähdä yhä kiinteämpänä osana taloudellista tuotantorakennetta ja sen myötä niillä on aiempaa enemmän poliittista painoarvoa, mikä edelleen lisää yliopistojen tilivelvollisuuspaineita. (Kuoppala ja Pekkola 2015, 28.)

Muutos on ajanut tiedeyhteisöön pohjaavat identiteetit murrokseen: yliopistoyhteisön jäsenet kokevat epävarmuutta ja etääntymistä yliopistojen päätöksenteosta (Nikkola ja Tervasmäki 2021, 300–301). Yliopiston hallinnollinen ohjaus ja seuranta määrittävät yhä enemmän tutkijan työtä (Ylijoki ja Ursin 2013, 1136). Tietojärjestelmät, yliopistotyöstä kerättävä data ja erilaiset koulutus- ja tutkimusindikaattorit ovat osa tätä ohjausta ja seurantaa.

Haavoittuvuutta datavetoisessa yhteiskunnassa tarkastelevat Julius Hokkanen ja kumpanit (2021, 82) toteavat dataistumisen tutkimuksen kohdistuvan muun muassa siihen, miten digitaaliset alustat ja sovellukset vaikuttavat subjektien autonomiaan tai olemassaolon ehtoihin ja millaista valtaa niillä on subjektien toimijuuteen. Haavoittuvuus liittyy tällöin avoimuuteen ja datan tallentumiseen sekä toisten subjektien toiminnalle altistumiseen verkottuneessa maailmassa, jolloin tarkasteluun nousevat autonomian ja luottamuksen ulottuvuudet. Vaikka tutkijat eivät ole yhteiskunnallisesti haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä, dataistuminen vaikuttaa myös heidän toimijuuteensa, autonomiaansa ja tutkimustyöhönsä.

Teknologiat hämärtävät yksilöiden toiminnan itseohjautuvuuden rajaa (Savolainen ja Ruckenstein 2022, 2). Työelämän dataistumisen kysymykset liittyvät erityisesti valvontaan ja kontrolliin sekä työnteon tehokkuuden ja tuottavuuden vaatimuksiin. Dataistumiseen sisältyy ajatus normalisoitumisesta, siitä, miten alustoilla toimiminen on arkipäiväistä toimintaa, vaikkakin ehkä toisinaan epämuikavalta ja huolestuttavaltakin tuntuva (Nikunen 2021, ii). Digitaalisilla alustoilla ja tietojärjestelmissä työroolissa toimiminen tuo mukanaan myös erityisen pakottavuuden: se on monesti työnantajan edellyttämää, työnkuvaan ja työntekijän velvollisuuksiin kuuluvaa.

Tässä artikkelissa tarkastelen dataistumista kontekstuaalisena, koettuna ilmiönä työssä, jota tehdään suurelta osin digitaalisen teknologian avulla ja alustoilla. Tutkimuksellani osallistun alustoitumista koskevaan keskusteluun, jossa huomion kohteena on, miten teknologiayritykset hallitsevat mediaympäristöä ja miten datan käyttö ja erilaiset järjestelmät muokkaavat arjen käytäntöjä, oli kyse sitten vapaa-ajasta ja viihtymisestä tai työstä ja ammatillisesta toiminnasta (Dencik 2021; Soronen ja Koivunen 2022; Lehtiniemi 2017; Ytre-Arne ja Moe 2021). Yliopistotyön autonomiaa ja tutkimustyön erityispiirteitä, kuten ajanhallintaa, on tutkittu eri tieteenalioilla, mutta tutkijoiden työn tarkastelu dataistumisen näkökulmasta on uusi avaus. Koronapandemia on osaltaan lisännyt suurten, yksityisten teknologiayritysten roolia, sillä niiden alustat ja sovellukset on otettu pandemian aikana yhä laajemmin käyttöön yhteiskunnallisen toiminnan eri alueilla, myös yliopistoissa (Dencik 2022, 146). Huomioni kohteena olevat tietojärjestelmät ovat kuitenkin olleet osa yliopiston henkilökunnan arkea jo huomattavan kauan, esimerkiksi Tampereen yliopistossa työajan-kohdentamisjärjestelmä SoleTM otettiin käyttöön vuonna 2007 (Peltonen 2007), ja opinto-hallinnon tietojärjestelmät tulivat opettajien ja opiskelijoiden ulottuville internetin käytön laajentuessa jo 90-luvulla (Hautakangas ja Saarinen 2007, 9).

Dataistumista Pohjoismaiden näkökulmasta tutkineet Rikke Andreassen, Anne Kaun ja Kaarina Nikunen (2021) ovat hahmotelleet pohjoismaista datahyvinvointivaltiota. He nostavat sen neljäksi tukipylvääksi dataistumisen prosessien oikeudenmukaisuuden ja puolueettomuuden, ei-kaupallisuuden, kansalaisten tarpeet huomioonottavan moninaisuuden sekä läpinäkyvyyden. Empiirisiä esimerkkejä eri pohjoismaista analysoimalla he osoittavat konkreettisia dataistumisen ongelmia työvoimapaalveluiden automaattisessa päätöksenteossa, julkisen palvelun median käyttämissä datalähtöisissä menetelmissä sekä rikosseuraamusalan digitalisaatiossa.

Datahyvinvointivaltiolla – tai dataistuneella hyvinvointivaltiolla (Dencik 2022) – tarkoitetaan hyvinvointivaltion toimintojen rakentumista tietojärjestelmien varaan. Dataistuminen muuttaa hyvinvointivaltion käytäntöjä ja vaikuttaa valtion ja kansalaisten väliseen suhteeseen. Se myös hämärtää julkisen ja kaupallisen sekä julkisen ja yksityisen välistä rajaa. (Dencik 2022, 146–147, 160.) Vaikka yliopistot on irrotettu valtion alaisuudesta ja yliopisto-organisaatioita on muokattu yritystoiminnan kaltaisiksi, yliopisto instituutioon on osa hyvinvointivaltiota: Yliopistotyö nojaa akateemisiin arvoihin ja yliopistoissa ovat läsnä myös julkisen sektorin arvot, kuten lakisääteinen toiminta, neutraalisuus ja muodollinen rationaalisuus (Kuoppala ja Pekkola 2015, 23, 35–36). Yliopiston autonomia on aina myös suhteessa valtiovaltaan, siinä missä yliopiston perustajiin, rahoittajiin ja yliopistoyhteisöönkin. Yliopiston autonomiaan vaikuttavat merkittävästi tulosoitus ja sen edellyttämät raportointikäytännöt (Hallberg ym. 2021, 12; tulosoituksesta Näppilä 2017). Lisäksi sillä,

miten tutkimus- ja opetustyö yliopistoissa järjestyvät, on merkitystä paitsi yhteiskunnallisen tiedon tuotannolle myös valtion toiminnalle, koulutetaanhan esimerkiksi tulevat hallinnon osaajat nimenomaan yliopistoissa.

Tietojärjestelmät yliopiston dataistumisen ytimessä

Akateemisen työn tuloksellisuuden ja tehokkuuden mittaaminen sekä projektinhallinta vaativat dataa, jota tutkijat syöttävät erilaisiin tietojärjestelmiin. Tietojärjestelmiin on integroinut datavalvonnan ulottuvuus tietojen keräämisen ja seurannan kautta. Tämä tuottaa erilaisia haavoittuvuuksia, kun ihmiset eivät esimerkiksi tiedä tarpeeksi heitä koskevan datan keräämisestä ja hallinnoinnista, tai valvonta ja sen kautta tuotettu tieto normalisoituvat osaksi arkea, mikä puolestaan vaikuttaa ihmisten toimijuuksiin esimerkiksi ohjaamalla toimintaa tai tuottamalla eriarvoisuuksia ihmisten välille (Hokkanen ym. 2021, 76–78).

Mediateknologiaa, sosiaalista mediaa ja yhteiskunnan alustoitumista tutkinut José van Dijck (2014, 198) kirjoittaa tutkimuksissaan dataismista, johon kuuluu usko ihmisten toiminnan seurantaan, kerätyn datan kykyyn ennustaa ihmisten toimintaa ja määrällisen mittaamisen neutraaliuteen ja objektiivisuuteen. Lisäksi dataismiin liittyy luottamus niihin institutionaalisiin toimijoihin, esimerkiksi sosiaalisen median alustoihin, jotka dataa keräävät (emt.; ks. myös Andreassen, Kaun ja Nikunen 2021, 208).

Yliopistoissa seurataan muun muassa työaika, työssä suoriutumista, opiskelijoiden opintojen edistymistä, opetuksen ja tutkimuksen arviointia, työmatkustusta ja tieteellisiä tuotoksia. Kasvatustieteen näkökulmasta yliopistotyötä tutkineet Arto Jauhiainen ja kumppanit (2015) näkevät tehtävän vaatavuustason ja henkilökohtaiseen suoriutumiseen perustuvan palkkausjärjestelmän (YPJ), vuosittaisen työajan ja työaikaseurannan teknologioiksi, jotka ajavat managerialismin arvot ja tavoitteet osaksi yliopistojen työarkea. Heidän Turun ja Joensuun yliopistoissa toteutetun kyselytutkimuksensa avovastausaineiston perusteella työnteon hallinnoinnista on tullut performatiivisuuden kulttuuria, jonka työntekijät kokevat keinoitekoiseksi, epäaidoksi ja absurdiksi, byrokratiaa lisääväksi, työaika vieväksi ja eettisiä dilemmoja aiheuttavaksi (Jauhiainen ym. 2015). Nämä kokemukselliset määrittelyt dataistumista työarjesta ovat vahvasti läsnä myös tämän artikkelin aineistossa.

Tutkijat esiintyvät tässä tutkimuksessa dataistumisen kokijoina ja oman työnsä kriittisinä tarkastelijoina. Tutkimuksen kohteena oleva dataistuminen mahdollistaa yliopistotyön autonomian tarkastelun yhdistämisen tietojärjestelmien valtarakenteisiin alistumiseen (*digital resignation*). Ihmisten alistumista digitaalisuuden mukanaan tuomiin käytäntöihin on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu erityisesti sosiaalisen median käyttöön liittyen (Draper ja Turow 2019; Ytre-Arne ja Moe 2021; Talvitie-Lamberg, Lehtinen ja Valtonen 2022; myös Saariketo 2015, 2020). Tietojärjestelmien käyttöön liittyviä ongelmia ja tutkimuksen määrälliseen mittaamiseen perustuvaa arviointia sekä siihen vaadittavaa datan tuottamista siedetään samaan tapaan kuin sosiaalisen median käytön varjopuolia, esimerkiksi datankeuruuta tai algoritmien toimintaa: kun ei muuta voida (ks. esim. Bagger 2021).

Teknologian kehittyminen on tuonut asiantuntijatyöhön joustavuutta, jonka voisi ajatella lisäävän työn autonomiaa. Kuitenkin se on käytännössä johtanut siihen, että työn ja vapaaajan välinen ero on hämärtynyt ja työstä on aiempaa vaikeampi irtautua. Myös organisa-

tioiden työkulttuurit voivat vahvistaa tätä ilmiötä, jolloin paitsi sosiaalinen media, myös työelämä digitaalisine alustoineen tunkeutuvat ihmisten arjen ja yksityisyyden piiriin (Bagger 2021, 185, 187). Tämän lisäksi teknologia mahdollistaa, että työntekijät ovat jatkuvasti tavoitettavissa, mikä pakottaa työyhteisöt työstämään työarjen rajanvetoja sekä työhön käytettävän ajan ja tilojen hallintaa (Karlsen ja Ytre-Arne 2021, 2; myös Leppäkumpu ja Sivunen 2022; Ojala ja Pyöriä 2018; Ylijoki 2015; Gregg 2011, 2). Nämä pohdinnat olivat myös osa haastattemieni tutkijoiden työarkea.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimukseen osallistui 13 tutkijaa, kolme miestä ja kymmenen naista, viidestä suomalaisesta yliopistosta. Osallistujat olivat eri vaiheissa tutkijanuraa. Kolme osallistujista teki aineistonkeruuhetkellä väitöskirjaa (T8, T9, T10). Väitelleistä osallistujista (T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T11, T12, T13) kolme työskenteli opetuspainotteisessa tehtävässä kuten yliopistonlehtorina tai yliopistonopettajana, viisi tenure track/apulaisprofessorina, postdoc- tai yliopistotutkijana, yksi oli työelämäprofessori ja yksi eläköitynyt, mutta edelleen tutkimustyötä tekevä professori. Apurahalla, ilman työsuhdetta yliopistoon affilioituneena, työskenteli haastatelluhetkellä kaksi osallistujista, heistä toinen oli ulkomainen tutkija. Neljä osallistujista oli työsuhhteessa tai affilioitui muulla tavoin kahteen yliopistoon samanaikaisesti. Osallistujien ikäjakauma vaihteli alle 30-vuotiaasta yli 60-vuotiaisiin, valtaosa oli kuitenkin alle 50-vuotiaita.

Tavoittelin osallistujia sähköpostilistojen ja sosiaalisen median kautta. Osallistujiksi valikoitui todennäköisesti sellaisia tutkijoita, joita yliopistotyön dataistumisen kysymykset kiinnostivat. Aineisto koostuu 13 päiväkirjasta ja 12 tutkimushaastattelusta. Annoin mahdollisuuden osallistua tutkimukseen pelkällä päiväkirjalla, ja tämän vaihtoehdon valitsi yksi osallistujista. Päiväkirjat antoivat osallistujille mahdollisuuden tuoda työarjestaan esiin itselleen merkityksellisiä asioita. Päiväkirjan pitäminen viritteli osallistujia dataistumisen teemaan, lisäksi moni osallistujista mainitsi, että oli tullut ajatelleeksi omaa työtään ja dataistumiseen liittyviä ilmiöitä uudella tapaa ajatustensa kirjaamisen ansiosta. Minulle päiväkirjat avasivat näkymän osallistujien työarkeen ja lisäsivät jo ennen tutkimushaastattelua ymmärrystäni esimerkiksi siitä, millaisia työtehtäviä kullakin osallistujalla oli vastuullaan ja millaisessa roolissa hän yliopistossa ja työyhteisössä toimi. Päiväkirjat olivat muodoltaan vaihtelevia, ja kirjausten pituudet vaihtelivat lyhyistä muistiinpanoista usean sivun mittaisiin pohdiskeluihin. Päiväkirja-aineistoa kertyi kaikkiaan noin 30 500 sanan verran.

Päiväkirjaohjeistuksessa toivoin osallistujien kirjaavan 7–10 päivän ajan vähintään keran päivässä vapaamuotoisesti valitsemallaan tavalla (teksti, kuva, ääni) havaintoja ja ajatuksia yliopistotyössä käytettävistä tietojärjestelmistä, digitaalisista ympäristöistä ja palveluista, tietojen keräämisestä sekä sosiaalisen median käytöstä siltä osin kuin se liittyy työhön. Ohjeistuksessa ilmaisin, ettei tutkimuksessa ollut tarkoitus kerätä tietoja osallistujilla meneillään olevista tutkimuksista tai esimerkiksi tutkimusmenetelmistä. Päiväkirjat toimitettiin minulle pääosin Word-tiedostoina tai sähköpostiviesteinä, yksi osallistujista piti äänipäiväkirjaa, jonka äänitiedostot litteroitiin teemahaastatteluaineiston tapaan. Moni haastateltavista piti yhtenäisestä kirjaamisajanjaksosta kiinni pitämistä haastavana: kirjaaminen unohtui tai jäi välistä esimerkiksi sairastumisen vuoksi, joten useimmilla osallistujista päivä-

kirjan pitäminen ajoittui käytännössä 1–1,5 viikkoa pidemmälle ajalle. Koska päiväkirjassa oli kyse yliopistotyöstä, ohjeistuksessa mainitsin myös, että halutessaan voi jättää kirjaamatta ne päivät, jolloin ei tee töitä, esimerkiksi viikonloppuna tai loma-aikoina, sillä tutkimusjakso sekä yhteydenotot osallistujiin osuivat vuodenvaihteen lomakauden sekä hiihtolomakauden läheisyyteen.

Tutkimushaastattelut kestivät vajaasta tunnista noin puoleentoista tuntiin, keskimääräinen kesto oli tunti ja kymmenen minuuttia. Kaikki haastattelut toteutettiin Zoomissa helmimaaliskuussa 2022. Kunkin haastattelun aluksi esitin jatkokysymyksiä osallistujan omassa päiväkirjassaan esiin nostamista havainnoista. Lisäksi kaikkien haastateltujen kanssa käsiteltiin dataistumiseen liittyviä teemoja, kuten valvontaan, haavoittuvuuteen ja työn digitaaliseen muutokseen liittyviä kysymyksiä. Pyysin haastateltavia myös refleктоimaan, miltä päiväkirjan pitäminen oli tuntunut ja millaisia ajatuksia se oli herättänyt.

Tutkimus oli osa Intiimiys datavetoisessa kulttuurissa -hankkeen Intiimiys arjen datakäytännöissä -työpakettia. Koodasin sekä päiväkirja- että haastatteluaineiston Atlas.ti-ohjelmalla hankkeen yhteisellä koodausrungolla, johon kuului 51 koodia, lisäksi muodostin viisi omaa koodiluokkaa: hallinnollinen työ, tutkijan työ, työn koordinointi, työnantaja ja yliopiston tietojärjestelmät. Tässä artikkelissa on analysoitu laadullisen sisällönerittelyn keinoin aineistoa, joka on luokiteltu edellä mainittuihin viiteen koodiluokkaan tai johonkin seuraavista: tietoturva, tunnepuhe, työn koordinointi ja valvonta. Suurimmat koodiluokat aineistossa olivat tunnepuhe ja yliopiston tietojärjestelmät.

Tutkijat ovat vaikea tutkimuskohde aineiston anonymisoinnin kannalta, sillä he ovat usein asemansa, tieteenalansa sekä erityisesti tutkimusaiheidensa kautta helposti tunnistettavissa. Tästä syystä osallistujien tieteenaloja tai yliopisto-organisaatioita ei ole nimetty artikkelissa. Aineistositaateissa on tunnisteena ainoastaan osallistujalle annettu numerotunnus, eikä sitaatteja ole yhdistetty esimerkiksi osallistujien sukupuoleen, ikään tai muihin taustatietoihin. Sitaateista olen poistanut kohtia, jotka viittaavat osallistujien tunnistetietoihin, heidän tekemäänsä tutkimukseen tai muihin selkeästi henkilöihin yhdistettäviin tietoihin. Lisäksi olen anonymiteetin turvaamiseksi hälvettänyt murreilmaisuja sitaateista ja muokannut niitä yleiskielisemmiksi. Eri yliopistot käyttävät osin eri tietojärjestelmiä ja ohjelmistoja, joten maininnat ohjelmistoista voivat antaa viitteitä, mistä organisaatioista voisi olla kyse. Näiden sovellusten nimien poistamisessa sitaateista olen käyttänyt harkintaa, ja kontekstista riippuen olen myös jättänyt toisinaan sovelluksen näkyviin, sillä yliopisto-organisaation mahdollinen paljastuminen ei yksistään merkitse tutkimukseen osallistujan tunnistamista.

Tietojärjestelmät turhauttavana metatyönä

Haastattelu- ja päiväkirja-aineistossa dataistumisen ydintä oli puhe yhtäältä yliopiston tietojärjestelmistä ja niiden kanssa kamppailusta, toisaalta töiden organisoitumisesta monenlaisien sovellusten ja alustojen varaan. Haastattelut tehtiin aikana, jolloin koronapandemiasta johtuva etätyösuositus oli monissa yliopistoissa edelleen voimassa, vaikka osin oli palattu lähiopetukseen. Koronapandemia on varmasti vaikuttanut tutkijoiden kokemuksiin. Se jää kuitenkin tämän analyysin ulkopuolelle, sillä artikkelissa tarkastelun kohteena olevat tietojärjestelmät ovat olleet käytössä yliopistoissa jo varsin kauan. Näin ollen kokemukset niiden

käytöstä ovat kertyneet pidemmältä ajalta, toisin kuin esimerkiksi etäopetuksen ja -kokouksien sovelluksista, joiden hyödyntäminen yleistyi vasta pandemian pakottamana vuoden 2020 aikana.

Tietoteknisistä ongelmista ja pulmatilanteista puhuminen ei ole mikään uusi ilmiö, mutta aineiston tietojärjestelmäpuheessa niin sanotut tekniset ongelmatilanteet muodostivat vain pintakerroksen. Sitä vahvemmin aineistosta piirtyi esiin tutkijoiden kriittinen puhe siitä, miten tietojärjestelmät eivät tue työntekoa, vaan joissain tapauksissa jopa hidastavat ja vaikeuttavat sitä, kuten seuraavassa opetustyötä kuvaavassa sitaatissa esitetään:

Meillä on opetusohjelmakysely, jossa meidän vuoden alussa piti runtata kurssit, joita me aiotaan opettaa ensi vuonna. [...] se olisi kiva, jos mä saisin kokonaiskuvan siitä, että mitä me ollaan lupauduttu opettamaan. Se järjestelmä ei salli mulle kokonaiskuvaa, vaan mun täytyisi klikata sieltä 50 sivua auki ja katsoa, että opettaako ne juuri tässä jutussa jotain vai ei, ja se mua harmittaa. [T11]

Tietojärjestelmien ongelmien korostaminen saatetaan helposti leimata muutosvastarinnaksi. Tämän näkökulman yksi tutkimukseen osallistujista nostikin esiin. Hänen mukaansa muutosvastarintaa syntyy siksi, että tietojärjestelmät otetaan käyttöön keskeneräisinä eikä niitä kehitettäessä mietitä tarpeeksi, ovatko ne käyttäjien kannalta hyödyllisiä:

[E]n itse lähtökohtaisesti ole mitenkään teknologiavastainen, vaan näen, että näistä työkaluista olisi tosiaan paljon hyötyä, mutta se tapa, miten niitä kehitetään ja kuka on sen järjestelmän tai sen teknologian tilaaja, niin useinkaan en usko, että pystyy edustamaan ehkä parasta mahdollista osaamista ja ymmärrystä siitä, miten oikeasti sitä voisi hyödyntää. Tämä on aika iso ongelma, ja sillä tavalla niistä järjestelmistä tuleekin kauhean vastenmielisiä. [T5]

Myös muiden osallistujien pohdiskeluista pystyi vähintäänkin rivien välistä tunnistamaan, että tietojärjestelmät ovat yleinen, yhteisesti jaettu ja ehkä turvallinenkin työelämään liittyvän kritiikin kohde, sillä puhe järjestelmien ongelmista ei yleensä kohdistu kehenkään tiettyyn henkilöön. On yleisesti tiedossa, että tietojärjestelmien ongelmista puhutaan. Eräs haastateltu totesi, että on luonnollista puhua ongelmista, sillä jos ongelmia ei ole, ei ole tarvetta kiinnittää asiaan huomiota. Toimiva tietojärjestelmä on näkymätön, eivätkä ”ihmiset edes tiedosta, että mitä siellä tapahtuu” [T4]. Hänen mukaansa tietojärjestelmien pitäisi pohjautua työn tavoitteiden ymmärtämiseen ja työn tukemiseen.

Tietojärjestelmäpuheeseen liitettyä helpon kritiikin leimaa moni haastatelluista pyrki hälventämään painottamalla esimerkiksi, että ei itse ole periaatteellisesti järjestelmävastainen, vaan yliopiston tietojärjestelmien ongelmat ovat ylipääsemättömän suuria ja kritiikki on siksi oikeutettua. Tutkijat esittävät kritiikkiä yleensä esimerkiksi sosiaalisessa mediassa tietojärjestelmien ongelmia puimalla. Haastatteluissa viitattiin somepäivityksiin ja meemeihin, joissa yhtäältä jaetaan tietojärjestelmätuskaa ja toisaalta ironisesti huvitutaan järjestelmätyn absurdiudesta. Samanlaista kokemusten jakamista ja hyvässä yhteisymmärryksessä asialle naureskelun henkeä oli läsnä myös tutkimushaastattelutilanteissa – niissä tutkija puhui tutkijalle, vertaiselle ja saman kokemusmaailman jakavalle (ks. myös Poutanen, Tervasmäki ja Harju 2021, 36–37).

Aineistossa korostuivat yliopiston tietojärjestelmien kankeus ja siitä johtuvat vaikeudet. Puhe tietojärjestelmistä oli myös paljon tunnepuhetta. Järjestelmät herättivät tutkijoissa monenlaisia tunteita aina ahdistuksesta ja turhautumisesta kiukkuun ja avuttomuuteen. T1 kirjoitti päiväkirjassaan, miten tietojärjestelmien muutokset ja ohjelmistojen uudet versiot pakottavat käyttämään aikaa niiden opetteluun. Se turhautti ja ahdisti häntä, koska varsinainen työ ei tällöin etene. Myös toinen osallistuja kertoi haastattelussa turhautumisesta tietojärjestelmien käytössä hukkuvaan aikaan:

[T]ämä on kuitenkin tätä, missä me eletään, ja jotenkin se semmoinen, että jotenkin välillä se oli jo kivasti ja sitten yhtäkkiä kompastuu johonkin ihan semmoiseen nyanssiin, ja [...] ne on yleensä sitten näitä just tämmösiä datajuttuja, että joku pieni pilkku on jossain, että sitten sä olet tehnyt kaksi tuntia jotain, tietoja syöttänyt johonkin, ja sitten ensin tulee vain virheilmoa, ja sitten on ihan että mitä ihmettä, ja sitten menee kolme tuntia, kun selvität, [nauraen] saat tiketin sieltä IT-helpparista, olet ihan että mä olen vaan niin yksin. [T4]

Tietojärjestelmiä moittivat kaikki tutkimukseen osallistuneet asemasta tai työtehtävistä riippumatta. Tietojärjestelmiin liittyvät toiminnot ovat kuitenkin monin tavoin edellytys yliopistotyön tekemiselle:

Raivostuttaa jo etukäteen hakea dekaanilta lupaa siihen, että saa hakea apurahaa. Tällaiset lisäjärjestelmähässäkät ovat kyllä yksi työn ärsyttävä piirre. En ole varmastikaan täyttänyt lomaketta kertaakaan oikein, mutta onneksi olen sentään saanut luvan hakea apurahaa. Periaatteessa ymmärrän syyn sille, miksi näin on toimittava, mutta käytännössä hatuttaa. Tässä kohtaa toivoisi, että sinne yliopiston järjestelmiin tallentuisi tieto siitä, että olen hakenut apurahaa tällaiselle ja tällaiselle jatkotutkimukselle, jolloin voisin vain ilmoittaa, että samalla mennään yhä. Mutta ei. Kaikki pitää tehdä uusiksi joka kerta. [T12 päiväkirja]

Erityisen näkyväksi nousee tietojärjestelmien suhde tutkimustyön tekemiseen ja yliopistoyhteisöön kuulumiseen määräaikaisten työsuhteiden taitekohdissa, affiliaatioiden muutuksessa ja apurahalla ilman työsuhdetta työskennellessä. Näissä tilanteissa dataistumisen eriarvoistavat piirteet tulevat näkyviksi; järjestelmistä pudotetuksi tuleminen hankaloittaa työtä ja pahimmillaan erottaa jo tehdyn tai keskeneräisen työn tekijästään, kuten alla olevasta sitaatista käy ilmi. Tutkijat ovat myös selvillä siitä, että tutkijana toimimiselle affiliuminen yliopistoon on varsin välttämätöntä (ks. myös Poutanen 2022, 13), joten tietojärjestelmien käytöllä on eksistentiaalinen ulottuvuutensa.

[M]ua on ahdistanut ihan suunnattomasti se systeemi, mihin me syötetään meidän julkaisut. Ja mulle kävi niin, että kun mun työsuhde loppui menetin pääsni sinne mun profiiliini kokonaan, ja mä olin tosi huolellisesti pitänyt sitä yllä ja kaikki konferenssiesitykset laittanut sinne, ja yhtäkkiä mä menetin sen kokonaan. Ja tämä perustui jotenkin siihen, että mä olin apurahalla, niin sitten en ollutkaan osa sen oppiaineen, laitoksen, yliopiston asiantuntijoita yhtäkkiä ollenkaan [...] se epäreiluus, mitä mä koin silloin, että, ilman että mulle kerrottiin, mun pääsy mun omaan profiiliini, jota mä olin niin huolella hallinnoinut, evättiin. [T3]

Myös toiset haastateltavat toivat esiin tilanteita, jossa työpaikkaa vaihtaessaan kohtasivat uuden työnantajan järjestelmät ja joutuivat jättämään vanhat taakseen ”ja sitten se sun identiteettisi on siellä just yleensä sähköpostin takana”. [T4] Koska tutkijoiden työ on projektimaista ja työnantajat vaihtuvat uran aikana, uudet järjestelmät tulevat eteen ennemmin tai myöhemmin:

[M]utta se on taas eri yliopistoon, sen hankkeen kotiyliopisto on eri yliopisto kuin nykyinen. Siinä kohtaa pitää taas jotenkin miettiä, voiko säilyttää jonkin affiliaation tänne, jonkin sähköpostiosoitteen, jotakin dataa. Kaikki käytännössähän mulla pyörii nimenomaan Google Driven kautta. Siinä kohtaa kun opiskelijamailin tyhjentäminen tulee ajankohtaseksi, siihen on varattava todennäköisesti joku 2–3 päivää, että saa käytyä sen koko roskan läpi ja otettua oleelliset ulos. Väikkärin kaikki dokumentit ja tuollaiset nyt on ulkoisella kovalevylläkin tallessa, mutta muuten joko siirtää henkilökohtaisen Gmailin Driveen tai vetää ne kaikki pihalle sieltä. On sekin työmaa ja semmoista metatyötä, mitä toivoisi, ettei joutuisi tekemään. [T10]

Kuten edellä, tutkimushaastattelussa metatyö-sanalla tarkoitettiin varsinaiseen työhön kuulumattomia työtehtäviä, vaikka yleisenä käsitteenä metatyö tarkoittaa näkymätöntä mutta välttämätöntä työtä. Tietojärjestelmiin ja digitaalisiin alustoihin liittyy paljon sellaista tiedon järjestelyä, muistamista, koordinoitavaa ja ongelmien ratkaisua, jota haastateltavat eivät koe omaan ydintehtäväänsä kuuluvaksi.

Myös monenlainen hallinnollinen työ kytkeytyy yliopistoissa nimenomaan tietojärjestelmiin. Hallinnolliset työtehtävät tulevat tietojärjestelmistä sähköpostin kautta tutkijoiden työpöydälle, ja toisaalta tutkimustyön tekeminen edellyttää tietojärjestelmiin kirjattavaa suunnittelua ja raportointia. Tietojärjestelmät ja hallinnollinen työ vievät varsinaiseen tutkimustyöhön käytettävissä olevaa aikaa. Työn tehokkuuteen pyrkivä yliopisto ja työn hallinnointia helpottamaan tarkoitetut järjestelmät synnyttävätkin paradoksaalisesti lisää byrokratiaa ja kuluttavat akateemista aikaa (Murphy 2015, 141, 145; ks. myös Rinne ym. 2012, 49–50). Monet haastatelluista kokivat, että hallinnollista työtä ja järjestelmäkirjauksia on paljon aiempaa enemmän. He pohtivat, johtuuko ilmiö heidän omasta urakehityksestään vai onko järjestelmiä käytössä enemmän kuin ennen.

Hallinnollinen työ ei osu kaikkiin samalla tavoin: aineistossa hallinnollisen työn kuormitus nousi esiin erityisesti opetusta tekevillä, projekteja johtavilla ja esihenkilöasemassa olevilla (ks. myös Haapakorpi ym. 2023, 41–42). Apurahatutkijoilla ja väitöskirjaa tekevillä tietojärjestelmiin liittyvät toisenlaiset ongelmat, kuten pääsyn kysymykset, oikeudet käyttää digitaalisia palveluita ja rahoituksen hakemiseen liittyvät hankaluudet, jotka kytkeytyvät laajemmin yliopiston työyhteisöön kuulumisen ja kuulumattomuuden kysymyksiin.

Tasapainottelua: ajanhallintaa ja harmaita alueita

Tietojärjestelmätyöhön liittyvä tasapainottelu näkyi aineistossa erityisesti pohdintana ajanhallinnasta ja sen haasteista. Järjestelmien käyttöön, kirjausten tekemiseen ja erityisesti järjestelmiin liittyviin ongelmiin kuuluu työaika. Tätä järjestelmien parissa vietettyä aikaa ei kirjoiteta esiin hankkeiden tutkimussuunnitelmiin, työsuunnitelmiin eikä työajanseuranta-

järjestelmään. Sen osuus tuntui silti haastatelluista kohtuuttoman suurelta, kuten alla oleva sitaatti osoittaa:

[K]uvittele kirjoittaa niitä hakemuksia ja sitä, miten se projekti menee, niin eihän sinne kuvata tätä hallintoa ikinä ja tätä tietojärjestelmien kanssa heivaamista. Tästähän on paljon näissä henkilöstökokouksissa aina, että mihin kirjataan nämä Sisun kanssa pelleilyt, että mihin ne tulee, ja mihin laitetaan [...] sinne SoleTM:ään, että kun tehdään näitä työsuunnitelmia, että mihin ne tulee. Kun tämä vie ihan hirveästi aikaa, että miksei sitä saada näkyväksi, että ihmiset haluaisivat että se olisi siellä, että se näkyisi sinne ja sitten voitaisiin katsoa, että paljonko tämä maksaa, kun laskettaisiin nämä työtunnit yhteen. Että sinne tilille on tullut 60 000 työtuntia tässä ja tässä ajassa, ja sille voidaan laittaa jokin hintalappu. [T4]

Ajanhallinnan yhteydessä haastatelluissa ja päiväkirjoissa mainittiin toistuvasti SoleTM-työajanseurantajärjestelmä ja siihen tehtävät kaavamaiset kirjaamiset, jotka eivät vastaa todellisia työhön käytettyjä tunteja. Haastatellut kertoivat ymmärtävänsä järjestelmän merkityksen työajan kohdentamisen näkökulmasta sekä rahoittajalle raportoinnin tärkeyden. Kirjaamisen tapa tuntui heistä kuitenkin hämmentävältä, sillä asiantuntijatyö ei taivu siihen muottiin, jolla kirjaamista tulisi tehdä, kuten alla oleva sitaatti osuvasti kuvaa:

Toisen 50 % työajastani olen opetustehtävissä [yliopiston nimi poistettu] yliopistoon. Kuun vaihteessa oli luvassa siis myös soletusta eli työajan kirjaamista. Olen ESR-rahoitteisessa hankkeessa, jossa vaaditaan työajan päiväkohtainen kirjaaminen. Se on aina luova harjoitus, kun sanasta sanaan samoja asioita ei saisi toistaa eri päivinä, hankerahoituksella ei ole soveliaista ”perehtyä” asioihin (koska asiantuntijahan osaa jo kaiken!), sen sijaan on puhuttava esimerkiksi ”valmistelusta”. On kirjattava riittävästi konkretiaa, mutta välillä on aika hankala muistaa, mitä milloinkin teki, kun en kirjaa asioita tarkasti itselleni ylös. Kirjaukset jäävät väistämättä aika epämääräisiksi. Toivottavasti ei tule sanomista. Hankepäällikkö kuulemma katsoo hankkeessa mukana olevien työaikakirjauksia ”rahoittajan silmälasella” ja opastaa tarvittaessa oikeisiin sanavalintoihin. Melkoista byrokratiaa. [T13 päiväkirja]

SoleTM-järjestelmässä laadittava työsuunnitelma tuntui monesta haastatellusta yhtä keinoitekoiselta kuin työajan seuranta, sillä suunnitelmien kirjaus on yhtä lailla kaavamaisista, työn todellisuudesta poikkeavaa ja merkitykseltään epäselvää. Työsuunnitelmien tulee olla yksityiskohtaisia, vaikka tutkimustyö ei aina ole ennakoitavissa, vaan suunnitelmat voivat muuttua. Tämä turhautti haastateltuja.

Työsuunnitelmissa olisi mahdollisuus työnteon reflektointiin ja työntekijöiden tukemiseen. T11 toi esiin äänipäiväkirjassaan, miten tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan hyödynnetä:

[T]änään olen hyväksynyt, tai käynyt läpi ihmisten vuosityösuunnitelmia, joka on se ihana hallinnollinen harjoitus, jossa me allokoidaan 1612 tuntia oikealla tavalla. Mä kanssa kirjoitin oman suunnitelmani eilen illalla. Ja kyllä mä mietin, että hirveän valaisevaahan tämä on nyt, kun mä jouduin niitä hyväksymään, niin ihmiset on tavallaan listanneet sinne, että mitä ne mielestään on tekemässä. Ja sieltä nousee esille esimerkiksi ihmisten toiveet. Sinänsä ihan kiva harjoitus. Sitten, että onko siinä järkeä, että se on puettu tähän muotoon. En tiedä, pys-

tykö tekemään siihen mitään sisällöllisesti mielekästä kontrollia. En varmaan, oikeasti. [...] Mutta noin muuten, niin toimiiko kaikki tämä prosessi, jonka pointti, ainakin mä olen käsittänyt, että se koko prosessin pointti on yrittää vahvistaa meitä yliopistolla [...] ajattelemaan sitä, että onhan meillä oikeasti työaikaa tehdä ne asiat, joita me halutaan tehdä tai jotka meidän on pakko tehdä. Ja ei kai me tehdä ihan järjettömästi ylitöitä. Niin mahdollistaako tämä 1612 tunnin harjoitus mulle yhtään mitään siitä? Niin, mä en ole ihan varma. [T11 äänipäiväkirja]

Ajanhallinta on itseohjautuvuutta vaativan akateemisen työn ytimessä. Työajanseuranta-järjestelmä mielletään kuitenkin valvonnaksi ja se voi tuottaa joskus mielikuvan, ettei yksilö tee riittävästi työtä, sillä järjestelmään ei ole mahdollista laittaa pitkän työpäivän todellisia tunteja tai viikonloppuna tehtyä työtä (Nikunen 2014, 125). Akateemisen työn ajanhallintaa tutkineet Elina Valovirta ja Mona Mannevuori (2022, 7) yhdistävät yliopistotyössä koetun stressin ja uupumisen ajanhallinnan mahdottomuuteen. Kirjoittajat esittävät, että yritysmaailmasta yliopistoihin rantautuneet ajatukset tuottavuudesta synnyttävät ilmapiirin, jota leimaavat ahdistuksen ja syyllisyyden tunteet. Tutkijat myös haluavat omistautua tutkimustyön tekemiseen. Aika on siten yliopistotyössä affektiivisesti latautunutta ja tutkijat ovat erittäin tietoisia ajankäytöstään (emt., 1–2).

Aineiston perusteella työn koetun autonomian kannalta olennaista on, kuinka tutkija aikaansa hallinnoi, miten työaikaa valvotaan ja minkälaisista töistä työaika täyttyy – ja tulvii yli. Tutkija on yhtäältä vapaa tekemään työtään koska haluaa, mutta toisaalta järjestelmiin kirjattava työ on muodoltaan ja määrältään tarkoin rajattua. Tietojärjestelmät avaavat kapean näkymän yksilön tekemään työhön: yhteen järjestelmään kirjataan työaika, toiseen suunnitellaan työn jakautuminen erilaisiin tehtäviin, kuten opetukseen, tutkimukseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, kolmanteen listataan työn tulokset, kuten julkaisut ja julkiset esiintymiset. Näiden rajattujen näkymien taakse jäävä todellisuus, tutkijan työn kokonaisuus, on kuin ”möykky, [...] sotkuinen ja kuormittava kuvio” [T3], joka ei piirry näkyviin työnantajalle, kollegoille, eikä oikein tutkijalle itselleenkaan.

Ajanhallintaa tietotyössä tutkineen Melissa Greggin mukaan ajan hallinnointiin käytettävät sovellukset auttavat konkreettisesti ja antavat henkistä tukea epävakaaksi ja kiihkeätahtiseksi koetussa työssä. Oman työn ajallinen hallinnointi näyttäytyy tutkijoille keinona pärjätä prekaarin työn olosuhteissa. (Gregg 2018, 6.) Kaksi haastatelluista kertoi pyrkineensä saamaan otteen todellisista työtunneistaan pitämällä niistä kirjaa erillisten sovellusten avulla. Toinen heistä kirjasi ”kokeena” ylös puolen tunnin tarkkuudella, mitä tekee, jotta hän itsekin tietäisi kuinka paljon aikaa menee esimerkiksi sähköpostien kirjoittamiseen ja ”solettamiseen” [T2]. Toinen taas kuvasi äänipäiväkirjassa kirjaavansa tunteja ylös, sillä hänen työnsä tuntuu niin sekavalta, että joskus koko viikko tuntuu menneen hukkaan:

[S]e on hirveän ärsyttävä fiilis, kun sitten on semmoinen fiilis, että taas viikko hukattu. Niin sen takia mulla on tällainen juttu, jolla mä yritän trackata sitä, että mihin mun aika menee. Että jos mä en ole viikolla saanut aikaan mitään, niin johtuuko se siitä, että mä olen sillä viikolla istunut liian monessa kokouksessa. Ja se on johtanu siihen, että mä en ole pystynyt esimerkiksi lukemaan tai kirjoittamaan niin paljon kuin olisin toivonut. Sinänsä tämä on mun mielestä hirveän mielenkiintoinen. Tämä työkalu on selkeästi suunniteltu ihmisille, jotka tekevät laskutettavaa asiakastyötä. Ja niille voi olla hyvin tärkeitä se. Mutta sitten mä itse näen, että se on

myös tosi hyvä reflektiotyökalu mulle itselleni yrittää miettiä, että mihin se aika menee, kun se on ainoa, mitä me yliopistolla pystytään hallitsemaan. [...] mä tuotan dataa voidakseni itse reflektoida sitä, että miten mä teen työtä ja miten se menee. [T11 äänipäiväkirja]

Kuten edellinen sitaatti kuvaa, tutkijat myös itse tarkastelevat työaikaansa datan avulla ymmärtääkseen paremmin, mihin heidän aikansa menee. Ilmiön taustalla on tutkijoiden jakama epävarmuus siitä, tuleeko tutkijan työtä, omaa ydintehtävää, tehtyä riittävästi. Tämä näkyi aineistoissa pohdintoina siitä, mihin aika menee, tuleeko tehtyä riittävästi ja oikeita asioita, koska ehtisi tutkia, lukea ja kirjoittaa. Akateemista työtä ja aikaa tutkinut Oili-Helena Ylijoki (2015) erottaa yliopistotyön projektiajan ja prosessiajan. Ensin mainittu on laskettavissa ja ennustettavissa, sillä on kestoja, alku ja loppu, se on kytkettävissä kalenteriin ja kelloon. Sen sijaan jälkimmäinen, prosessiaika, kytkeytyy tutkimustyöhön, se on hidasta aikaa, jota on vaikea aikatauluttaa. Tietojärjestelmät kuitenkin asettavat tutkijat tämän tehtävän eteen.

Ajankäytön seurantasovellusten lisäksi ajanhallinnan työkaluiksi aineistossa mainittiin kalenterisovellukset tai paperikalenteri, to do -listat sekä työpäiviin rakennetut rutiinit, esimerkiksi sähköpostin katsomisen ja viesteihin vastaamisen ajoittaminen työpäivän alkuun tai kirjoittamistyöhön varatut hiljaiset tunnit, jolloin viestintäsovellukset ovat suljettuina. Ajanhallintaan liittyvässä puheessa korostuu itsensä johtamisen tarve tutkijan työssä. Valovirta ja Mannevuori (2022, 13) kuitenkin muistuttavat, että yliopistossa kysymys ajasta on luonteeltaan rakenteellinen ja kollektiivinen, sen ei tulisi rajautua yksilöihin ja heidän toimintaansa (ks. myös Anderson 2006, 587).

Koska tutkimustyön hallinnointi ja koordinointi ei onnistu yliopiston tietojärjestelmien avulla, tutkijat ottavat avukseen omia sovelluksia, joiden avulla tuetaan työtä ja koordinoidaan yhteistyötä toisten kanssa. Nämä ovat usein niin sanottujen teknologiajättien palveluita, esimerkiksi Googlen työkalut mainittiin useaan kertaan aineistossa. Näin tapahtuu siksi, että yliopiston tarjoamat välineet ovat kankeita tai sopivaa työkalua viestintään ja esimerkiksi eri yliopistoista tulevien tutkijoiden kanssa tehtävään tutkimukseen ei ole tarjolla. Yksi haastatelluista kutsui tätä muiden sovellusten hyödyntämistä ”harmaaksi alueeksi” ja kuvaa suhtautumistaan siihen ristiriitaiseksi:

[S]e harmaa alue, siinä on, tietosuoja on tärkeä, mutta se ei ole se, mikä mua pelottaa eniten. Se harmaa alue viittaa siihen, että on ne tietyt yliopiston core-järjestelmät: sähköposti, Moodle, Preemo joissakin keisseissä. Tämmöiset, jotka oikeasti yliopisto omistaa ja jotka on yliopiston hallinnassa. Ja on iso määrä kaikenlaisia järjestelmiä, jotka ei enää ole yliopiston hallinnassa mutta joita kaikki käyttävät töihin. Esimerkiksi Google Docs on hyvä esimerkki siitä, että siellä se työ tapahtuu tietyissä keisseissä, tai Overleaf, se on toisenlainen tekstieditori. Siellä se työ tapahtuu monissa jutuissa. Ja Slack, siellä se homma tapahtuu. Ja näissä moni asia alkaa sotkeutua. Että se mikä mua Google Docsissa ärsyttää ehkä eniten on se, että siellä on mun omaa kamaa, privaattihenkilö [nimi poistettu] Google Docs -juttuja ja siellä on yliopiston tutkimussuunnitelmia samassa köntissä. [...] Siitähän se kertoo, että me käytetään Google Docsia ja Google Sheetiä sen takia, että ne on tosi hyviä. Ja miten nyt sanoisi kauniisti, että ei se OneDriven kautta toimiva juttu ole ihan niin hyvä loppupeleissä tietynlaisiin tekemisiin tai tapoihin toimia. Tai yliopisto on itse onnistunut tekemään siitä vielä epämiellyttävämmän kuin mitä se muuten voisi olla. [T11]

Yllä oleva sitaatti kuvaa, miten vapaus valita omat työtapansa on osa tutkijan työn autonomiaa. Itsevalituista sovelluksista muodostuu kuitenkin sekava kenttä, jolla yksityinen ja työprofiili menevät sekaisin (ks. myös Bagger 2021, 192–193). Myös datan tallentumisen ja tietoturvallisuuden kysymykset nousevat esiin, ja omavalintaisten digitaalisten alustojen käyttö tuottaa lisätyötä. Kun projektitutkimusta tehdään vaihtuvien henkilöiden kanssa ja kullakin on omat totutut työskentelytavat ja itselle mieluiset sovellukset, jokainen uusi yhteistyökuvio ja työsuhte alkaa digitaalisia työskentelykäytäntöjä koskevilla keskusteluilla: missä sijaitsevat yhteiset, jaetut dokumentit, käytetäänkö hankkeen sisäiseen viestintään sähköpostia vai Slackia, pidetäänkö kokoukset Teamsissa vai Zoomissa, näkyykö tutkimushanke Twitterissä vai Instagramissa?

Akateeminen vapaus ja valvonta

Tietojärjestelmien kautta tapahtuva valvonta kiteytyi aineistossa erityisesti SoleTM-työajan-seurantajärjestelmään. Kuten edellä kävi ilmi, tutkijoita hämmensi ja turhautti, että tunnit kirjattiin kaavamaisesti, 7,25 tuntia päivää kohden riippumatta siitä, kuinka paljon töitä oli tehty. Alla siteeratun haastattelun lisäksi useat muutkin puhuivat samasta ilmiöstä, mutta tunnistivat myös, että tuntien kirjaamista tarvitaan työn kohdentamiseen eri projektien ja yksikköjen kustannuspaikoille. Kuitenkin osa tutkijoista mainitsi käytännön herättävän heissä eettistä pohdintaa, kuten seuraavasta sitaatistakin ilmenee:

Mua ottaa se [SoleTM-kirjaaminen] kyllä päähän, [...] kun ei näe, jos siinä on joku logiikka, että siitä on jotain hyötyä. Toki rahoittajalle mä näen, että se pitää tehdä, mun mielestä se on älytöntä, että se koordinoidaan yksittäisten ihmisten kautta ja tällainen, valedeneroidaan dataa, joka ei ole totta. Siinä on vähän eettinenkin ristiriita, tai ainakin sitä voi argumentoida näin. Mä ihan uskon kyllä siihen argumenttiin itse, mun mielestä se on vähän outoa, tällaiselta eettiseltä pelurilta kuin yliopisto, generoida dataa sen takia, että saadaan jotain raportteja tuotettua tietyllä tavalla. [T2]

Sama haastateltu kuulutti yliopistolta lisää avoimuutta ja läpinäkyvyyttä datakäyttöihin. Hän hyödynsi yleistä metaforaa datasta uutena öljynä kyseenalaistaen paitsi datan salaamisen, myös sen hyödyntämisen:

Kyllä tällaiset, läpinäkyvyys, avoimuus, semmoiset yleiset arvot tässä olisi tosi tärkeitä, ja just tuossa tuntiseurannassa, siinä on semmoinen salamyhkäisyyden verho jotenkin tarpeettomastikin olemassa. Kai se data on salaista, jotenkin se data pitää olla, se on se uusi öljy, whatever it means. Sitähän se on, data on uusi öljy ja mulle se on ehkä enemmän sitä, että se kannattaa jättää sinne. Jos se on öljyä, antaa sen olla siellä missä se on, ei kosketa siihen, koska ei ole hyvästä ruveta polttamaan sitä öljyä. [T2]

Monille muillekin tutkimukseen osallistuneille oli epäselvää, mihin kaikkeen kerättyä työaikadataa käytetään – jos edes käytetään. Eräs haastateltu kertoi kokeilleensa yksinkertaistaa omaa työaikakirjaustaan:

Ja sitten tämä, että mulle kerrotaisiin, mihin sitä käytetään sitä aineistoa, ihan tämän euroopalaisen tietosuojalainsäädännön hengessä, että kun minusta kerätään sitä, esimerkkinä nyt tämä työaikatieto, että mitä sillä tehdään. Miksi sitä kerätään? Miksi on niin tärkeää tietää, että mä käytän 0,16 tuntia joka päivä johonkin opetuksen suunnitteluun? Kuka sitä tietoa hyödyntää meidän organisaatiossa ja miksi? Kun mä joskus tein sillä tavoin, että mä laitoin ne sinne sellaisina blokkeina että opetus. Mä panin sinne sitten sen 30 prosaa ja tutkimus 60 prosaa, ja mä en eritellyt sitä, niin se ei mennyt läpi. Ne piti pilkkoa. Sitten mä mietin, että tässä on joku syy, mutta mulle ei kerrottu. [T4]

Työnantajalla arveltiin – tai pelättiin – olevan pääsy myös yksityisiksi miellettyihin viestintäkanaviin, kuten sähköpostiin, Zoom- tai Teams-sovelluksiin tai työpuhelimeseen. Eräs tutkija kuvasi haastattelussa, miten koki tietoturvan kannalta arveluttaviksi sellaiset pandemia-ajan ohjaustuokit Zoomissa, joiden keskusteluissa menttiin osin opiskelijan yksityiselämän asioihin, sillä hänen oli vaikea tietää, millaisia jälkiä niistä jää esimerkiksi palvelun tarjoavalle yliopistotyönantajalle. Myös työnantajan mahdollisuus ehkä päästä lukemaan työntekijän sähköposteja nousi aineistossa esiin. Lähes samaan hengenvetoon tutkijat kuitenkin kiirehtivät leimaamaan epäilynsä ”omiksi vainoharhoikseen”, scifistä juontuviksi ajatuksiksi tai orwellilaisuudeksi, hysteriaksi ja paranoiaksi, kuten haastateltu alla:

Joo, no onhan se vähän semmoinen orwellilainen. Ja siis mun koko kokemus, ja samalla tavalla mä pelkään aina ja mä mietin sitten heti perään, että mä olen ihan hullu ja hysteerinen, ja lopeta nyt tämmöinen paranoia. Että mä mietin, että kun mun toi kännykkä toimii tosi oudosti muillakin tavoilla, niin onko sitä joku hakkeroinut. Ja siihen liittyy sitten, että se on toisaalta että okei, onko mun työnantaja päässyt sinne jotenkin, tekemään jotain, mitä mä en halua. Mutta [...] onko siellä joku ihan oikeasti jotain, pahaa haluava taho pääsee läpi näihin, ja sitten mä en oikein osaa arvioida, että kun se työnantaja kuitenkin on itse aika varovainen, ettenkö sanoisi hysteerinen sitten kaiken tietoturvan suhteen. [T13]

Näitä epäilyksiä esittäneet tutkijat eivät suoranaisesti uskoneet yliopistotyönantajan käyttävän hyväkseen järjestelmien periaatteessa mahdollistamia valvonnan keinoja. Vielä epäselvempinä tutkimukseen osallistujille hahmottuivat työssä käytettävien digitaalisten alustojen omistajien, niin kutsuttujen teknologiajättien, käytöstä saamat datajäljet, ja miten yliopistotyöhön liittyvä data vuotaa alustoilta niiden suuntaan. Teknologiajättien harjoittama valvonta ja datankeruu koettiin myös yliopistotyönantajan valvontaa todennäköisemmäksi ja huolestuttavammaksi.

Vaikka luottamus yliopistotyönantajaa ja työnantajan tietosuojakäytäntöjä kohtaan tuli esiin useassa haastattelussa valvonnasta erikseen kysyttäessä, valvontaan liittyvät piirteet mainittiin muissa yhteyksissä: esimerkiksi aiemmin kuvatuissa kokemuksissa työsuunnitelmien tekemisestä tai tutkimusluvan hakemisesta dekaanilta ennen rahoitushakemuksen jättämistä. Järjestelmien kautta tapahtuva valvonta liitettiin ihmisten johtamiseen, mikä kytkeytyi teoriaosuudessa kuvattuun managerialistisen johtamistavan yleistymiseen yliopistoissa (ks. myös Nikunen 2014). Tutkijat tunnistivat, että heidän työtään kontrolloidaan tietojärjestelmien kautta, kuten alla oleva sitaatti osoittaa:

Nehän [tietojärjestelmät] syntyvät aina johonkin tarpeeseen. Että se on mun mielestäni tärkeä huomio. Ja mä olen seurannut [yliopiston nimi poistettu] on tällainen työkalu [sovelluksen nimi poistettu], joka on tarkoitettu tiedekunta- ja yksikkötason raporttien luontiin erilaisista jutuista. Ja se on jännä nähdä, kuinka sinne kehitetään uusia raportteja palvelemaan jollain tavalla johtamisen funktiota. [...] Mä päädyin katselemaan niitä, mä en tiedä edes, miksi mä päädyin katselemaan niitä. Ne ei tavallaan kuulu mun tehtävänkuvaan. Mä veikkaan, että ne on enemmän tuolla, dekaanitasolla katellaan niitä ulostuloja. [T11]

Toisaalta haastattelupuheessa viitattiin myös yliopistotyön varsin suureen vapauteen – että työtä saa pitkälti tehdä omalla tavallaan ja että oikeastaan yliopistoa voisi enemmänkin kiinnostaa, mitä tutkijat tekevät (ks. myös Haapakorpi ym. 2023, 32–33). Tämä jännite valvonnan ja kontrolloinnin sekä akateemisen työn vapauden välillä oli yksi aineistoa läpikäyvistä teemoista, mikä osoittaa meneillään olevan murroksen yliopistotyön koetussa autonomiassa. Yhtäältä työnteon ohjaaminen ja mittaaminen sekä tietojärjestelmiin sisäänrakennettu valvonta tulevat näkyviksi työarjessa. Toisaalta tutkimustyössä, työn tekemisen tavoissa ja sisällöissä on edelleen akateemista vapautta, mikä kääntyy toisinaan jopa irrallisuuden kokemukseksi: yliopistotyönantajaa eivät kiinnosta työn sisällöt ja laatu, vaan tietojärjestelmien avulla todennettavissa oleva määrä ja tehokkuus. Valvonta on luonteeltaan myös itsevalvontaa, sillä tutkijoilla on itsellä vastuu oman tuloksellisuutensa seurannasta sekä ilmoitusvelvollisuus, joka toteutuu tietojen syöttämisenä erilaisiin järjestelmiin (Harjunen, Karkulehto ja Saresma 2022, 30).

Tutkimukseen osallistuneet tunnistivat tietojärjestelmiin sisäänrakennetut arvot, määrällisen mittauksen ja järjestelmien ohjauuden, ja huomasivat sisäistäneensä näitä osaksi toimintaansa. Esimerkiksi Jufo-julkaisujen tasoluokituksen koettiin ohjaavan voimakkaasti julkaisu-toimintaa. Tietojärjestelmät voidaan nähdä vastauksina yliopistotyöhön ulkopuolelta kohdistuviin vaatimuksiin esimerkiksi niin, että järjestelmillä mitataan yliopistoissa tehtävää toimintaa, jotta sitä voidaan kehittää. Järjestelmät ohjaavat yksilöitä ja tutkijayhteisöä toimimaan tietyllä tavalla, panostamaan omaan näkyvyyteen eri foorumeilla, suuntautumaan tietynlaisten tutkimusaiheiden pariin tai tavoittelemaan tietyn tyyppisiä julkaisuja. Tutkijat kritisoivat tätä ilmiötä, mutta päätyivät työhön liittyvän kilpailullisuuden ja epävarmuuden vallitessa toimimaan ohjatulla tavalla. Haastatteluissa mainittiin useita tutkijoille suunnattuja, kaupallisia näkyvyyden areenoita, jotka ovat kasvattaneet merkitystään, esimerkkinä verkostoitumispalvelut ResearchGate ja Academia.edu:

I pay a lot of attention to metrics. I check how many readings I have had in ResearchGate. That's the metrics and that's what we are like, focusing in numbers. I wasn't like that 20 years ago and I'm like that now. I don't know. That's super interesting right? [...] 20 years ago when we didn't have this openly metrics systems, we didn't care that much about numbers even though we knew about them but now it's like I don't know. In my case I do care about them. [T9]

Järjestelmälogiikan ja siihen liittyvien vaatimusten sisäistäminen saattaa muuttaa myös tutkijoiden suhdetta omaan työhönsä. Alla olevassa sitaatissa haastateltu kuvaa omaa etäännyntä ja kyseenalaistavaa suhdettaan yliopistoon, minkä hän näki seurauksena työn rakenteista, mutta myös omasta työhistoriastaan sekä pandemia-ajan etätyöstä:

[E]hkä se liittyy osittain mun antipatiaan yliopistojärjestelmää kohtaan ja tämmöiseen, että huomaa, että on alkanut kyseenalaistaa aika voimakkaastikin tiettyjä käytäntöjä ja rakenteita. Liittyy myös ehkä siihen [...] että nyt pandemia-aikana ikään kuin ne sen työnantajan tarjoamat digityökalut on se ainoa linkki omassa arjessa siihen työnantajaan. Ja koska oman henkilöhistorian takia on kaikenlaisia, miksi en ole ihan hirvittävän tyytyväinen omaan tilanteeseen, ne alkavat symboloida sitä työnantajan [naurahtaen] ankeutusta ne järjestelmät. [T7]

Yliopistodemokratiaa tutkineen Mikko Poutasen (2022, 10) mukaan tutkijat suojelevat suhdettaan omaan työhönsä irrottautumalla yliopistosta organisaationa ja vetäytymällä oman työnsä muodostamaan suojakuoreen. Pettymyksen, riittämättömyyden, epävarmuuden, ahdistuksen, kyynistymisen tunteisiin sekä työssä koettuun pahoinvointiin (emt., 13, ks. myös Tapanila 2021, 157; Tapanila 2020, 48) viitattiin niin haastatteluisissa kuin päiväkirja-aineistossakin. Yliopistossa hankaliksi koettujen tunteiden ilmaisusta saatetaan pidättäytyä, koska ne koetaan organisaatioon sopimattomaksi tai niiden ilmaiseminen kilpailuun perustuvassa työyhteisössä on riski. Näin selviytyminen jää kunkin yksilön kontolle. (Nikkola ja Tervasmäki 2021, 305, 307.)

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa otin tarkastelun kohteeksi yliopistotyön dataistumisen ja analysoin tutkijoiden tuottaman päiväkirja-aineiston sekä teemahaastatteluiden pohjalta tutkijoiden kokemuksia ja tunteita, jotka liittyivät yliopistojen tietojärjestelmiin ja siihen, miten työ asettuu digitaalisille alustoille. Olin kiinnostunut siitä, miten dataistunutta työtä tehdään, ohjataan ja valvotaan ja miltä tämä työntekijöistä tuntuu. Näkökulmaksi yliopistotyön dataistumiseen tarkentui kysymys autonomiasta: miten datan kerääminen ja digitaalisilla alustoilla toimiminen mahdollisesti kaventaa – tai tukee – tutkijantyön autonomiaa. Autonomian määritin yliopistotyön riippumattomuudeksi ja yksilöiden itsemääräämisoikeudeksi sekä tutkijoiden mahdollisuudeksi toimia ammatillisten periaatteiden, arvojen ja normien mukaisesti ja kokea siten työnsä mielekkääksi ja merkitykselliseksi.

Vaikka tietojärjestelmien avulla työtä ohjataan, kontrolloidaan ja arvioidaan, se ei suoraan tarkoita, että ihmiset menettäisivät autonomiansa. Kyse on sen sijaan neuvottelusta ja tasapainottelusta. Valvonnan kokemukseen vaikuttavat myös valvonnan syyt ja toteutustavat. (Calzati 2021, 924; ks. myös Tanninen ym. 2022, 2–3, 5.) Aineistossa näkyy merkkejä rajanvedosta, siis siitä, että tutkijat pyrkivät hallitsemaan omaa työtään ja neuvottelemaan, millaisen tilan tietojärjestelmät ja digitaaliset alustat voivat vallata työarjesta. Myös sopeutuminen tilanteeseen voidaan nähdä tasapainottelun taktiikaksi, sillä sen avulla vähennetään henkistä kuormitusta: kun asialle ei mahda mitään, on parempi yrittää edes jollain tavalla ymmärtää järjestelmiä, työn kvantifiointia ja valvontaa sekä hallinnollisia työtehtäviä. Mukana on kuitenkin henkistä hangoittelua, sillä tietojärjestelmätyötä tehdään, koska on pakko, vaikka se tuntuisi kuinka absurdilta tahansa.

Suomessa ja Pohjoismaissa yleisemminkin luotetaan julkisiin instituutioihin ja julkisen datan keräämisellä on laaja hyväksyntä (Andreassen, Kaun ja Nikunen 2021, 208). Myös tässä tutkimuksessa tutkijat sanallistivat luottamustaan yliopistoon datan kerääjänä, jär-

jestelmien ylläpitäjänä ja tiedon hallinnoijana. He hyväksyivät periaatteessa datan keräämisen työstään ja ainakin sietivät tietojärjestelmiin liittyvää työtä, vaikka se veikin aikaa ja toi ongelmia. Kuitenkin aineistosta nousivat esiin myös epävarmuuden ilmaukset. Tutkimukseen osallistuneilla tuntui olevan epäilyksiä tai ainakin epämurkava olo: ehkä valvontaa on sittenkin myös siellä, missä se ei käy selvästi ilmi. Heille oli herännyt kysymyksiä siitä, miksi dataa kerätään ja miten sitä käytetään, mutta tästä huolimatta he tuottivat dataa eri järjestelmiin (niin kutsutusta yksityisyysparadoksista esim. Draper ja Turow 2019, 1825). He tunnistivat myös, että yliopistotyönantajalla olisi mahdollisuus kontrolloida heidän toimintaansa nykyistä enemmän nimenomaan järjestelmien kautta, mikäli se näin päättäisi tehdä.

Analyysini osoittaa Andreassenin ja kumppaneiden (2021) datahyvinvointivaltion käsitteeseen nojaavien empiiristen analyysien tavoin dataistumisen ongelmia. Niihin yliopistoissa tulisi kiinnittää huomiota, jotta yhteiskunnan keskeisen toimijan, yliopistoinstituution ja sen suojissa toimivan tiedeyhteisön autonomia ja työn integriteetti säilyisivät.

Ensinnäkin tietojärjestelmiin liittyvä työ ja datan keruu ovat eriarvoistavia: ne kohtelevat eri asemassa olevia eri tavoin ja vahvistavat osaltaan yliopistotyön prekaariuteen liittyviä ongelmia ulossulkemisen ja pääsyn rajoittamisen mekanismein. Hallinnolliset vastuut myös kasaavat tietojärjestelmätyötä tietyissä asemissa oleville tutkijoille. Toisekseen yliopistossa käytettävät tietojärjestelmät eivät tutkijoiden kokemusten mukaan monestikaan tue tai helpota yliopistotyön tekemistä. Sen sijaan tietojärjestelmätyö vie aikaa ydintehtäviltä eli tutkimiselta ja opettamiselta, se aiheuttaa teknisten ongelmien kanssa painimista ja teettää ylimääräistä työtä. Tutkijoiden ja heidän työnsä erityiset tarpeet eivät aineiston perusteella tule huomioiduiksi tietojärjestelmiä suunniteltaessa tai niitä yliopistoille hankittaessa.

Tutkimustyö ja siihen liittyvä vuorovaikutus, viestintä ja verkostoituminen tapahtuvat paljolti kaupallisten teknologiajättien omistamilla alustoilla, oli kyse sitten yliopistojen omista tai tutkijoiden itse käyttöön ottamista ohjelmistoista ja sovelluksista. Kaupallisten alustojen kautta kerättävän ja erilaisissa toiminnoissa tallentuvan datan julkisuusaste hämärtyy, vaikka tätä pyritäänkin hallinnoimaan, muun muassa yliopiston digitaalisen turvallisuuden, tietosuojapolitiikan ja riskienhallinnan keinoin. Tässä artikkelissa ei ollut mahdollista käsitellä esimerkiksi julkaisutoimintaan ja (kaupallisten) julkaisijoiden järjestelmiin liittyviä kysymyksiä tai toimimista sosiaalisen median alustoilla työroolissa omilla yksityisillä käyttäjätileillä (ks. Harju 2022). Nämäkin ilmiöt ongelmineen olivat tutkimusaineistossa läsnä.

Myöskään yliopiston omiin tietojärjestelmiin tallennettavan datan kerääminen ja käyttö eivät näyttäytyä tutkijoille läpinäkyvinä käytäntöinä. Tietojärjestelmätyötä tehdään, koska se kuuluu työntekijän velvollisuuksiin, mutta samalla vallitsee epätietoisuus siitä, miksi dataa pitää kerätä vaaditulla tarkkuudella, kuka dataa tarkastelee ja mihin sitä lopulta käytetään. Tutkijat tunnistavat tietojärjestelmiin sisäänrakennetut valvonnan ja kontrollin mahdollisuudet, mutta eivät tiedä, todentuvatko ne ja jos, niin miten.

Kaikki edellä mainitut tietojärjestelmiin liittyvät työnteon piirteet aiheuttavat tutkijoille kuormitusta ja vaativat heiltä jatkuvaa tasapainottelua työssään. Toisinaan järjestelmätyöhön sopeudutaan, toisinaan sitä vastaan kamppaillaan – ainakin tunnetasolla ja kollegoiden kanssa keskustellen. Kollegiaalisuus ja tunteiden jakaminen, huumorinkin keinoin, voidaan nähdä vastarinnan ilmentyminä (Ylijoki 2015, 104). Huolestuttavia ovat aineistosta esiin piirtyvät uupumisen kokemukset, epävarmuus ja kynnistyminen. Tutkijoiden kykyä ja halua

tarkastella kriittisestä näkökulmasta myös omaa yliopistotyötään ilmensivät heidän eettiset pohdintansa muun muassa siitä, onko moraalisesti oikein tuottaa datan avulla sellaista kuvaa yliopistotyöstä, joka ei pidä paikkaansa. Nämä tunteet ja pohdinnat ovat keskeisiä tutkijantyön autonomian ja integriteetin kannalta. Katoaako työn mielekkyyden ja merkittävyyden kokemus hallintohumppaan ja tietojärjestelmätangoon? Kuinka jaksavat tutkijat, joiden työmotivaatio ja akateeminen subjektiviteetti (Nikkola ja Tervasmäki 2021, 301) kiinnittyvät tutkimuksen tekemiseen ja siihen liittyviin tehtäviin, ei virtuaalisten laatikoiden täyttämiseen?

Kiitän artikkelin eri versioita kommentoineita Vilma Lehtistä, Kaarina Nikusta, Karoliina Talvitie-Lambergia, Sanna Valtosta sekä kahta anonymia vertaisarvioijaa sekä lehden toimituskuntaa työtä eteenpäin vieneistä huomioista.

Tutkimus on osa Intiimiyys datavetoisessa kulttuurissa -hanketta (<https://dataintimacy.fi>), jonka rahoittajana toimi Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvosto, rahoituspäätösnumerot 352520/352523.

Viitteet

- 1 "Kiinnitän paljon huomiota metriikkaan. Tarkistan, kuinka monta lukukertaa minulla on ollut Research-Gatessa. Sitä mitataan, ja sellaisia me olemme, numero-orientoituneita. En ollut sellainen 20 vuotta sitten, mutta nyt olen. Eikö olekin superkiinnostavaa? [...] 20 vuotta sitten, kun meillä ei ollut näitä järjestelmiä, emme välittäneet niin paljon numeroista, vaikka tiesimme mittauksesta. Nyt ainakin minä välitän." [T9]

Kirjallisuus

- Anderson, Gina. 2006. "Carving out time and space in the managerial university." *Journal of Organizational Change Management* 19 (5): 578–592. <https://doi.org/10.1108/09534810610686698>.
- Andreassen, Rikke, Anne Kaun ja Kaarina Nikunen. 2021. "Fostering the data welfare state: A Nordic perspective on datafication." *Nordicom Review* 42 (2): 207–223. <https://doi.org/10.2478/nor-2021-0051>.
- Bagger, Christoffer. 2021. "An organisational cultivation of digital resignation? Enterprise social media, privacy, and autonomy." *Nordicom Review* 42 (4): 185–198. <https://doi.org/10.2478/nor-2021-0049>.
- Calzati, Stefano. 2021. "Decolonising 'data colonialism' Propositions for investigating the realpolitik of today's networked ecology." *Television @ New Media* 22 (8) (December 2021): 914–29. <https://doi.org/10.1177/1527476420957267>.
- Dencik, Line. 2022. "The Datafied Welfare State: A Perspective from the UK." Teoksessa *New Perspectives in Critical Data Studies. Transforming Communications – Studies in Cross-Media Research*, toimittaneet Andreas Hepp, Juliane Jarke ja Leif Kramp, 145–165. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-96180-0_7.
- Dencik, Line. 2021. "Towards Data Justice Unionism? A Labour Perspective on AI Governance." Teoksessa *AI for Everyone? Critical Perspectives*, toimittanut Pieter Verdegem, 267–284. London: University of Westminster Press. <https://doi.org/10.16997/book55.0>.
- Draper, Nancy A. ja Joseph Turow. 2019. "The corporate cultivation of digital resignation." *New Media and Society* 21 (8): 1824–1839. <https://doi.org/10.1177/1461444819833331>.
- Gregg, Melissa. 2011. *Work's Intimacy*. Cambridge: Polity Press.
- Gregg, Melissa. 2018. *Counterproductive: Time Management in the Knowledge Economy*. Durham and London: Duke University Press.

- Haapakorpi, Arja, Raakel Plamper, Katriina Tapanila, Annukka Jauhiainen, Anne Laiho, Minna Leinonen, Oili-Helena Ylijoki ja Arto Jauhiainen. 2023. *Yliopiston muutos ja akateemisen työn tasa-arvot. Opetus- ja tutkimustyön tekemisen ehdot ja mahdollisuudet yliopistossa*. Valtioneuvosten selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023: 3. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-294-7>.
- Hallberg, Pekka, Teuvo Pohjalainen, Pia Letto-Vanamo, Maija S. Peltola ja Jussi Kivistö. 2021. *Yliopistoautonomia*. Opetus ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021: 27. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-885-4>.
- Harju, Auli. 2022. "Tehokkuusvaatimukset ja tietojärjestelmät muuttavat tutkijuutta." *Politiikasta*. Luettu 31.12.2022. <https://politiikasta.fi/tehokkuusvaatimukset-ja-tietojarjestelmat-muuttavat-tutkijuutta/>.
- Harjunen, Hannele, Sanna Karkulehto ja Tuija Saresma. 2022. "Alma materin isovelvi valvoo: feministitutkijoiden tunnustuksia akateemisesta arvioinnista." *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti* 16 (1): 28–37. <https://doi.org/10.23980/sqs.121880>.
- Hautakangas, Sami ja Vesa Saarinen. 2007. *Yliopistojen opintohallinnon tietojärjestelmäselvitys*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:30. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-377-4>.
- Hokkanen, Julius, Anne Soronen, Karoliina Talvitie-Lamberg ja Sanna Valtonen. 2021. "Haavoittuvuuden kudelmat: Digitaalinen subjekti ja haavoittuvuus datavetoista yhteiskuntaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa." *Media & viestintä* 44 (2): 69–91. <https://doi.org/10.23983/mv.109860>.
- Jauhiainen, Arto, Annukka Jauhiainen, Anne Laiho ja Reeta Lehto. 2015. "Fabrications, time-consuming bureaucracy and moral dilemmas — Finnish university employees' experiences on the governance of university work." *Higher Education Policy* 28 (3): 393–410. <https://doi.org/10.1057/hep.2014.18>.
- Jokela, Juha. 2021. *Dosentit*. Helsinki: Suomen Kansallisteatteri / Ntamo.
- Karlsen, Faltin ja Brita Ytre-Arne. 2021. "Intrusive media and knowledge work: how knowledge workers negotiate digital media norms in the pursuit of focused work." *Information, Communication & Society* (July 2021): 1–16. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2021.1933561>.
- Kuoppala, Kari ja Elias Pekkola. 2015. "Muuttuva yhteiskunta – muuttuva tutkimustyö." Teoksessa *Tietoyhteiskunnan työläinen. Suomalaisen akateemisen projektitutkijan työ ja toimintaympäristö*, toimittaneet Kari Kuoppala, Elias Pekkola, Jussi Kivistö, Taru Siekkinen ja Seppo Hölttä, 23–63. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9979-1>.
- Kuusela, Hanna. 2021. "Autonomiasta eliittiverkostoihin, kolmikannasta hierarkioihin: suomalaisyliopistojen hallitustuen ulkopuoliset jäsenet vuosina 2010–2020." *Sociologia* 58 (4): 337–391.
- Lehtiniemi, Tuukka. 2017. "Personal data spaces: An intervention in surveillance capitalism?" *Surveillance & Society* 15 (5): 626–639. <https://doi.org/10.24908/ss.v15i5.6424>.
- Lehtisalo, Anneli. 2021. "Kuka kaipaa tiedeyhteisöä?" *Media & viestintä* 44 (4): i–iii. <https://doi.org/10.23983/mv.112864>.
- Leppäkumpu, Jonna ja Anu Sivunen. 2022. "Ammatti-identiteetin merkitys toimittajien työn ja muun elämän rajanhallinnalle." *Media & viestintä* 45 (3): 80–101. <https://doi.org/10.23983/mv.122093>.
- Murphy, Peter. 2015. "Discovery and delivery: Time schemas and the bureaucratic university." Teoksessa *Universities in the Flux of Time. An exploration of time and temporality in university life*, toimittaneet Paul Gibbs, Oili-Helena Ylijoki, Carolina Guzmán-Valenzuela ja Ronald Barnett, 137–153. Abington: Routledge.
- Nikkola, Tiina ja Tuomas Tervasmäki. 2021. "Demokratia akateemisen kapitalismin puristuksessa. Psykososiaalinen luenta yliopistotyön logiikoista yliopistouudistuksen jälkeisessä ajassa." *Kasvatus ja aika* 15 (3–4): 300–314. <https://doi.org/10.33350/ka.109711>.
- Nikunen, Kaarina. 2021. "Dataistunut media." *Media & viestintä* 44 (2): i–vii. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/109863>.
- Nikunen, Minna. 2014. "The 'entrepreneurial university', family and gender: changes and demands faced by fixed-term workers." *Gender and Education* 26 (2): 119–134. <https://doi.org/10.1080/09540253.2014.888402>.
- Näppilä, Timo. 2017. "Yliopistojen tulosohjaus ja yliopistojen akateemisen henkilöstön verkostoituminen." *Tiedepolitiikka* 42 (3): 27–36.
- Ojala, Satu ja Pasi Pyöriä. 2018. "Mobile knowledge workers and traditional mobile workers: Assessing the prevalence of multi-local work in Europe." *Acta Sociologica* 61 (4): 402–418. <https://doi.org/10.1177/0001699317722593>.
- Peltonen, Jukka. 2007. "Mitä viittua: Isovelli valvoo yliopistolla." *Aviisi*, 15/2007. Luettu 28.10.2022. <https://arkisto.aviisi.fi/artikkeli/?num=15/2007&id=fd9430d>.
- Poutanen, Mikko. 2022. "'I am done with that now.' Sense of alienations in Finnish academia." *Journal of Education Policy* (April 2022): 1–19. <https://doi.org/10.1080/02680939.2022.2067594>.
- Poutanen, Mikko, Tuomas Tervasmäki ja Auli Harju. 2021. "Katse sisäänpäin: Yliopistoreformin organisatoriset jännitteet kotietnografian silmin." *Tiede & edistys* 46 (1–2): 28–46. <https://doi.org/10.51809/te.109599>.

- Rinne, Risto, Arto Jauhiainen, Hannu Simola, Reeta Lehto, Annukka Jauhiainen ja Anne Laiho, toim. 2012. *Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana.* Suomen kasvatustieteellinen seura ry. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Ryynänen, Jenna, Anniina Simonen ja Petri Karkkola. 2020. "Psykologiset perustarpeet työelämässä – autonomian edistämiseksi kohti työn imua." *Työelämän tutkimus* 18 (03): 246–260.
- Saariketo, Minna. 2015. "Neuvotteluja sosiaalisen median arkkitehtuurisesta vallasta. Käyttäjien ja ei-käyttäjien suhtautuminen Facebookiin teknologiavälitteisenä tilana." *Media & viestintä* 38 (3): 128–146. <https://doi.org/10.23983/mv.62084>.
- Saariketo, Minna. 2020. *Kuvitelmia toimijuudesta koodin maisemissa.* Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Savolainen, Laura ja Minna Ruckenstein. 2022. "Dimensions of autonomy in human-algorithm relations." *New Media & Society* (June 2022), OnlineFirst. <https://doi.org/10.1177/14614448221100802>.
- Soronen, Anne ja Anu Koivunen. 2022. "Platformed intimacies: Professional belonging on social media." *European Journal of Cultural Studies* 25 (5): 1344–1360. <https://doi.org/10.1177/13675494221079854>.
- Talvitie-Lamberg, Karoliina, Vilma Lehtinen ja Sanna Valtonen. 2022. "Tactics of invisibility: How people in vulnerable positions make datafied everyday life livable." *New Media & Society*, OnlineFirst. <https://doi.org/10.1177/14614448221136077>.
- Tanninen, Maiju, Turo-Kimmo Lehtonen ja Minna Ruckenstein. 2022. "Trouble with autonomy in behavioral insurance." *The British Journal of Sociology* (May 2022): 1–13. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12960>.
- Tapanila, Katriina. 2020. "Akateemisen työn merkityksellisyys ja yliopiston muuttuvat vaatimukset." *Aikuiskasvatus* 40 (1): 36–51. <https://doi.org/10.33336/aik.91046>.
- Tapanila, Katriina. 2021. "Työn merkityksellisyyden rakentuminen ja jännitteet muuttuvassa yliopistossa." *Työelämän tutkimus* 19 (2): 147–173. <https://doi.org/10.37455/tt.96000>.
- Valovirta, Elina ja Mona Mannevuori. 2022. "Affective Academic Time Management in the Neoliberal University: From Timeliness to Timelessness." *European Journal of Cultural Studies* 25 (5): 1–17. <https://doi.org/10.1177/13675494221078877>.
- van Dijck, José. 2014. "Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm and ideology." *Surveillance & Society* 12 (2): 197–208. <https://doi.org/10.24908/ss.v12i2.4776>.
- Viklund, Pia. 2022. *Monitulkintainen integriteetti. Sisäasiainhallinnossa työskentelevien näkemyksiä hyvästä julkisesta toiminnasta.* Acta Wasaensia 481. Vaasan yliopisto.
- Ylijoki, Oili-Helena. 2015. "Conquered by project time? Conflicting temporalities in university research. Teoksessa *Universities in the Flux of Time. An exploration of time and temporality in university life*, toimittaneet Paul Gibbs, Oili-Helena Ylijoki, Carolina Guzmán-Valenzuela ja Ronald Barnett, 94–107. Abington: Routledge.
- Ylijoki, Oili-Helena ja Jani Ursin. 2013. "The construction of academic identity in the changes of Finnish higher education." *Studies in Higher Education* 38 (8): 1135–1149. <https://doi.org/10.1080/03075079.2013.833036>.
- Ytre-Arne, Brita ja Moe, Hallvard. 2021. "Folk theories of algorithms: Understanding digital irritation." *Media, Culture & Society* 43 (5): 807–824. <https://doi.org/10.1177/0163443720972314>.